

## PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Jakie reformy w Kościele wprowadził papież Grzegorz VII?
2. W jaki sposób zakończył się spór o inwestyturę między papieżem a cesarzem?

## ■ DUCHOWOŚĆ MONASTYCZNA

Reforma gregoriańska, stanowiąca przede wszystkim dzieło mnichów z opactw benedyktyńskich, podtrzymała dominację duchowości klasztornej w Kościele. Życie zakonne, wypełnione modlitwami oraz sprawowaniem liturgii, wciąż uważano za najdoskonalszą formę chrześcijaństwa i jedyną pewną drogę do świętości. Nadal nie ceniono wartości egzystencji świeckiej – uważano ją za oddaloną od sfery *sacrum* oraz pozbawioną dostępu do kultury wysokiej. Doszło wówczas do odnowy zakonu benedyktyńskiego, a także odrodzenia się ruchu eremickiego, czyli pustelniczego (w X–XI w.). Jego zwolennicy propagowali odcięcie się od świata. Zakładali wspólnoty w niedostępnych miejscach. Pustelnicy mieli tam praktykować surową ascezę, modlić się, medytować i wykonywać proste prace fizyczne. Wielu ludzi przeniosło się na pustkowia albo decydowało się na wędrowne życie i głoszenie kazań w odwiedzanych wsiach. Ruch eremicki przyczynił się do powstania dwóch zakonów o surowych regułach: **kamedułów** i **kartuzów**.

Zdecydowana większość ówczesnych księży żyjących na wsiach nie ukończyła żadnych szkół. Wiedzę religijną oraz umiejętności liturgiczne zdobywali oni w praktyce. Sposobem bycia czy ubiorem niewiele różnili się od swoich świeckich sąsiadów, poświęcali też czas tym samym codziennym zajęciom. Dopiero wdrożenie reguł prawa kanonicznego (w rezultacie reformy gregoriańskiej) podporządkowało działalność księży sztywnym normom, a w rezultacie stopniowo odseparowało ich od ogółu wiernych. Z czasem u duchownych pojawiło się poczucie wyższości. Ważną rolę w procesie konsolidacji duchowieństwa jako odrębnego stanu odegrał celibat. Wymagany przez prawo kanoniczne, upowszechniał się jednak z trudem. Jeszcze pod koniec średniowiecza wielu wiejskich księży żyło w jawnych konkubinatach.

Celami reformy gregoriańskiej były powstrzymanie zeświecczenia księży oraz poprawa ich moralności i rozwój duchowości. Wdrożenie tego planu polegało na maksymalnym upodobnieniu życia kapłanów do egzystencji zakonników. Wśród hierarchów oraz zwykłych duchownych zaczęło dominować przekonanie, że jedynie życie wspólnotowe podobne do klasztorne może



**Bernard z Clairvaux** był jedną z najważniejszych postaci średniowiecznego Kościoła. Prowadził działalność teologiczną i miał ogromny wpływ na popularyzację kultu maryjnego. Dzięki swojej działalności zyskał znaczące wpływy polityczne. Miał decydujący głos w sporze o obsadzenie tronu papieskiego, a jego mowa wzywająca do zorganizowania II wyprawy krzyżowej wywołała odzew podobny do apelu papieża podczas synodu w Clermont.

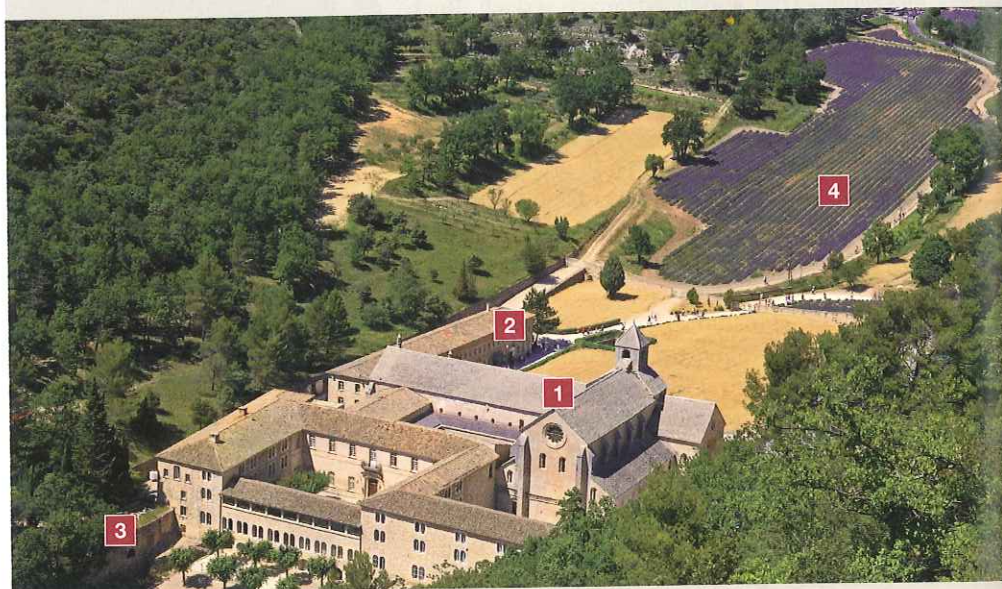
■ miniatura, Francja, XIV w.

chronić księży przed duchowym ubóstwem i moralnym upadkiem. Dlatego rosła popularność instytucji **kanoników regularnych**, czyli wspólnot duszpasterzy, którzy przyjmowali regułę stworzoną niegdyś przez św. Augustyna. Praktykowali pobożność monastyczną i prowadzili działalność duszpasterską. Pod wpływem tego nurtu powstało kilka zgromadzeń, m.in. **zakon premonstratensów** (norbertanów), założony w XII w. przez św. Norberta. Jednak kanonicy regularni stanowili niewielką elitę – większość księży parafialnych nadal żyła samodzielnie.

### ■ Średniowieczne klasztory

Klasztory często wznoszono w miejscach o naturalnych walorach obronnych, np. na urwistych wybrzeżach, wzgórzach, szczytach górskich oraz niewielkich wyspach. Do mieszkających tam zgromadzeń zakonnych należały nie tylko budynki, lecz także okoliczne ziemie (czasami nawet wsie).

1. Najważniejszymi częściami kompleksów klasztornych były kościoły i budynki mieszkalne dla mnichów.
2. Zabudowania klasztorne zazwyczaj obejmowały również stajnie, obory, młyny, kuźnie i warsztaty rzemieślnicze.
3. Siedziby zakonów często otaczano murami obronnymi. Podczas najazdów wrogich wojsk mogła się tam schronić również okoliczna ludność.
4. Utrzymanie zapewniały zakonnikom otaczające klasztory pola uprawne oraz sady, w których pracowali sami mnisi lub chłopcy.



**Opactwo cystersów** w Senanque we francuskiej Prowansji powstało w XII w. Mieszkający w nim zakonnicy do dziś utrzymują się z uprawy lawendy i sprzedaży pozyskiwanych z niej olejków.

■ fotografie współczesne, Francja

? Dlaczego klasztory wznoszono w niedostępnych i odludnych miejscach?

### ■ PRZEMIANY ŻYCIA RELIGIJNEGO

W czasach wdrażania reformy gregoriańskiej rozpoczęły się także przemiany, które wykraczały poza duchowość monastyczną i zaważyły na dalszym rozwoju średniowiecznego chrześcijaństwa. Przewartościowano teologię oraz nauczanie Kościoła. Istotne było nie tyle wprowadzenie nowych treści, ile odmienne rozmieszczenie akcentów w rozważaniach o tajemnicach wiary, zwłaszcza dotyczących Chrystusa. W dotychczasowej tradycji monastycznej zwracano uwagę wyłącznie na jego boską naturę. Jezusa postrzegano jako budzącego grozę wszechmocnego władcę świata oraz surowego sędziego ludzkości. Na płaskorzeźbach lub miniaturach przedstawiano go niemal wyłącznie jako monarchę zasiadającego na niebiańskim tronie. Na przełomie XI i XII w. zaczęto natomiast ponownie zwracać uwagę na ludzką naturę Chrystusa oraz jego ziemską działalność. Wiązało się to z hasłami powrotu do źródeł chrześcijaństwa i pierwotnego przesłania *Ewangelii*. Najdoskonalszą formą powołania chrześcijańskiego stało się życie apostołskie, któremu miało towarzyszyć radykalne ubóstwo. Dążenie do osiągnięcia tego ideału doprowadziło do pojawienia się nowych zjawisk oraz powstania nowych kościelnych instytucji.

### ■ CYSTERSI

Na przełomie XI i XII w. na fali buntu przeciwko duchowości benedyktyńskiej (kluniackiej) powstał **monastycyzm cysterski**. Nazwa tego nowego zakonu pochodzi od klasztoru w **Citeaux** (łac. *Cistercium*). Tamtejsi mnisi byli benedyktynami, którzy uznali siebie za jedynych prawdziwych uczniów św. Benedykta. Pozostałym członkom zakonu zarzucili wypaczenie pierwotnej reguły wspólnoty, triumfalizm oraz brak pokory. Ponadto krytykowali ich za nadmiar modlitw liturgicznych, rezygnację mnichów z pracy fizycznej oraz utrzymywanie się z pracy poddanych i płaconych przez nich czynszów. Za przejaw odejścia benedyktynów od rygoryzmu zalecanego przez założyciela wspólnoty uważali przede wszystkim bogactwo zakonu, pochodzące z licznych majątków ziemskich. Cystersi dążyli do przywrócenia ewangelicznej prostoty, ascezy i radykalnego ubóstwa. Ich reguła zakonna narzucała wyrzeczenia i surowe zasady dotyczące wszystkich aspektów życia: przewidywała jeden posiłek dziennie, pozbawiony mięsa, ryb i jaj, a składający się z chleba z solą i oliwą oraz jarzyn, a także noclegi we wspólnych dormitoriach, na siennikach i w ubraniach. Symbolem ubóstwa cystersów był strój z białej, niefarbowanej wełny (habity benedyktynów były z farbowanej na czarno, a więc droższej wełny). Ich liturgia również nie była tak rozbudowana jak kluniacka.

Cystersi stworzyli oryginalny styl architektoniczny. Kładli nacisk na elementy konstrukcyjne, a nie bogate wykończenie budowli. Ich reguła nakazywała budowę kościołów bez wież symbolizujących potęgę, organów, kolorowych witraży, ozdób, rzeźb oraz drogocennych sprzętów liturgicznych. Cystersi upowszechnili sklepienia krzyżowo-żebrowe i zaczęli stosować łuki konstrukcyjne. Tym samym stali się prekursorami zmian, które doprowadziły do powstania architektury gotyckiej.

Utrzymanie wspólnotom cysterskim zapewniały majątki ziemskie. Jednak zakonnicy nie przyjmowali nadań zagospodarowanej ziemi (wsi, poddanych,



**Cystersi** wykonywali prace polowe, które były istotnym elementem życia zakonnego. Wzorowo prowadzone przez nich gospodarstwa klasztorne stanowiły przykład innowacyjności i przyczyniły się do rozwoju rolnictwa w Europie.

■ obraz, Francja, XIV w.

czynszów, folwarków). Na siedziby klasztorów wybierali oddalone od osad pustkowie, chętniej przekazywane im przez właścicieli ziemskich. Własnymi rękami zagospodarowywali nieużytki; osuszali bagna, karczowali lasy, zakładali oraz prowadzili samowystarczalne gospodarstwa. Wokół klasztorów tworzyli systemy wyspecjalizowanych folwarków (tzw. grangie). Przebywali w nich na stałe i pracowali konwersi, czyli pochodzący ze stanu chłopskiego bracia świeccy, którzy składali śluby oraz przywdziewali habitę, nie otrzymywali jednak wykształcenia. Nie pełnili też funkcji duchownych – uczestniczyli jedynie w części modlitw liturgicznych. Odseparowani od mnichów – chociaż podporządkowani im – zajmowali się pracą fizyczną.

W XII w. cystersi zyskali ogromną popularność. U schyłku tego stulecia w całej Europie istniało już ponad 500 ich klasztorów. Najważniejszy był ośrodek w Clairvaux, założony przez **św. Bernarda** – propagatora pobożności cysterskiej, teologa i mistyka. Ważny wkład tych zakonników w rozwój cywilizacji średniowiecznej stanowiła, paradoksalnie, ich działalność gospodarcza. Cystersi stali się ekspertami w dziedzinie kolonizacji i odegrali ważną rolę w upowszechnieniu się nowoczesnej gospodarki rolnej. Wzorcowe prowadzenie majątków przyczyniło się do bogacenia się ich klasztorów, a na należących do zakonu ziemiach powstawały nowe osady, zamieszkiwane przez poddanych płacących czynsze i odrabiających pańszczyznę. Pierwotny rygorizm życia zakonnego osłabł – z czasem mnisi stali się kolejnymi feudalnymi właścicielami ziemskimi, bezsilnymi wobec nowych wyzwań religijnych oraz zadań duszpasterskich, które pojawiły się w XII w., a kluczowe znaczenie zyskały w kolejnym stuleciu.

## ■ POWSTANIE HEREZJI

W pierwszych stuleciach średniowiecza **herezje**, czyli wyznawane przez chrześcijan poglądy sprzeczne z nauką Kościoła, występowały niezwykle rzadko. Sytuacja zmieniła się w XI w. W rozwijających się wówczas miastach można było obserwować ferment nie tylko intelektualny, lecz także religijny. Twórcy herezji inspirowali się najczęściej *Pismem Świętym*. Zapoznając się z *Biblią* poprzez jej samodzielne czytanie lub słuchanie fragmentów w trakcie mszy dochodzili do wniosku, że Kościół zatracił ducha *Ewangelii*. Założyciele oraz przywódcy ruchów religijnych (herezjarchowie) uważali, że rozumieją sens chrześcijaństwa lepiej niż zwierzchnicy Kościoła. Z reguły były to osoby wykształcone, charyzmatyczne. Ich poglądy zyskiwały wielu zwolenników. W ten sposób zaczęły powstawać sekty hereetyckie. Podstawę działalności niektórych z nich stanowiły przekonania moralne, innych – teoretyczne zagadnienia teologiczne i rozważania filozoficzne. Uczni, szukając odpowiedzi na nurtujące ich pytania, często dochodzili do wniosków sprzecznych z nauką Kościoła. Niekiedy podejrzenie o herezję wynikało z samego nowatorstwa stosowanej metody badawczej lub oryginalności stwierdzeń.

W XII w. dało się zaobserwować „przebudzenie ewangeliczne” świeckiej ludności miast, czyli dążenie do realizacji życia apostołskiego. Przyjęło ono formę nagłych wystąpień. Jednak nowe ideały religijne mieszkańców miast spotkały się z niezrozumieniem hierarchii kościelnej, związanej z porządkiem feudalnego świata wiejskiego. Napiętnowywano je



**Amalryk z Bene** był jednym z działających na przełomie XII i XIII w. teologów, których poglądy zostały uznane przez papieża za herezję. Wykładał na Sorbonie. Starł się połączyć myśl chrześcijańską z naukami Arystotelesa i zaczął głosić poglądy panteistyczne. Potępiony przez papieża odwołał swoje nauki i wkrótce zmarł, a jego zwolenników dotknęły w XIII w. okrutne prześladowania.

■ *miniatura, Francja, XIV w.*

jako ruchy hereetyckie. W pierwszej połowie stulecia największy rozgłos zyskał ksiądz **Arnold z Brescii**, który w wielu miastach potępił własność kościelną oraz domagał się przestrzegania zasady ubóstwa. Zyskał popularność w Rzymie i na krótki czas stanął nawet na czele rzymskiej komuny. Jego rządy zostały jednak obalone. Księdza pojmano i ścięto. Na szerszą skalę działały luźne wspólnoty **humiliatów**, powstające w miastach lombardzkich. Zrzeszały one ludzi świeckich, którzy prowadzili skromne, wstrzemięźliwe życie. Niektórzy z nich byli zdecydowanymi antyklerykałami – domagali się likwidacji kapłaństwa oraz zredukowania kultu religijnego do najprostszyc form, a przede wszystkim zniesienia sakramentów.

## ■ WALDENSI I KATARZY

Ruch hereetycki o największej skali zainicjował kupiec z Lyonu – **Piotr Valdo**. W 1176 r. pod wpływem przeżyć związanych z klęską głodu zrezygnował on z majątku i zaczął wraz z kilkoma towarzyszami głosić kazania pokutne. Jego zwolennicy, zwani **waldensami**, za jedyną autorytet uznawali *Biblię*. Wprowadzili kapłaństwo świeckich, uprościli zewnętrzne formy kultu religijnego i zdecydowali się na radykalne ubóstwo. Mimo przychylności papieża ich działalność została po kilku latach potępiona przez miejscowego biskupa. Członkowie ruchu nie zrezygnowali jednak z tego, do czego czuli się powołani, czym ściągali na siebie represje oraz klątwy, które nasiliły ich wrogość wobec Kościoła. Valdo zmarł jako katolik, ale jego zwolennicy założyli pręźnie działającą sektę hereetycką. Mimo prześladowań rozprzestrzeniła się ona niemal w całej łacińskiej Europie i przetrwała do naszych czasów.

Znacznie bardziej radykalni okazali się **katarzy** (gr. *katharoi* – ‘czyści’), zwani też **albigensami** (od miasta Albi – ich głównego ośrodka). Ruch ten zaczął się rozpowszechniać w Europie w latach 40. XII w. Jego członkowie odrzucili całą naukę Kościoła, a także samą tę instytucję. Stworzyli własny Kościół oraz doktrynę religijną, u której podstaw leżało przekonanie o dualizmie Boga, czyli istnieniu dwóch równorzędnych sił: dobra i zła. Uważali, że świat duchowy – jasności i dobra – został stworzony przez Boga, a twórcą świata widzialnego – ciemności i zła – jest Szatan. Zbawieniem miało być uwolnienie się od doczesności. Jednak nie dokonywało się ono

## ■ Krucjaty przeciwko albigensom

Decyzję o zorganizowaniu krucjaty przeciwko mieszkającym w Langwedocji katarom podjął papież Innocenty III. Dowództwo powierzono cieszącemu się jego zaufaniem francuskiemu możnowładcy Szymonowi de Montfort. Miał on zmierzyć się z Rajmundem VI, hrabią Tuluzy, podejrzewanym o wspieranie herezji. Pierwsza wyprawa na południe Francji wyruszyła w 1209 r. Większość uczestników krucjaty stanowili rycerze z północnej – znacznie biedniejszej – części tego kraju. Podczas walk krzyżowcy dopuścili się okrucieństw, które budziły przerażenie współczesnych – zabito tysiące ludzi, zniszczono wiele miast. Interwencja zbrojna nie przyczyniła się jednak do ostatecznego zwalczania herezji katarskiej. Katarzy działali w południowej Francji w konspiracji aż do połowy XIV w. Wybuchy też ich powstania.

? Jakie skutki przyniosła krucjata przeciw albigensom?



**Rzeź w Béziers** przeszła do historii jako jeden z największych aktów bestialstwa w średniowieczu. Krzyżowcy zdobyli miasto, lecz jego ludność nie chciała wydać ok. 500 mieszkających w nim katarów. Za to wraz z herezykami zostali ukarani śmiercią. Według różnych szacunków zginęło wówczas od 7 do 12 tys. ludzi, a wyludnione miasto popadło w ruinę.

■ *miniatura, Francja, XIV w.*

TEKST ŹRÓDŁOWY

## SĄDY DUCHOWNE PRZECIW ALBIGENSOM

Katarzy, podobnie jak członkowie wszystkich innych ruchów uznanych za heretyckie, byli traktowani przez władze Kościoła z bezwzględnością. Schwytanych albigensów wzywano do wyrzeczenia się religii. Jeśli tego nie uczynili – palono ich na stosach.

*Obrzucamy klątwą i przeklinamy wszelką herezję odnoszącą się przeciw świętej, prawowiernej, katolickiej wierze [...], potępiając wszystkich heretyków [...].*

*1. Potępieni zaś mają być wydani świeckim podestom [burmistrzom] albo ich bajlifom [naczelnikom okręgów] z odpowiednim poleceniem ukarania i po uprzednim pozbawieniu księży [heretyków] ich godności, tak by dobra tych potępionych, jeśli były świeckimi, uległy konfiskacie, jeżeli zaś duchownymi, były przyłączone do kościołów, z których ci [potępieni] pobierali wynagrodzenie.*

*2. Tych zaś, co do których istniałoby tylko podejrzenie – jeżeliby stosownie do stopnia*

*podejrzenia i charakteru osoby nie wykazali własnej niewinności odpowiednim oczyszczeniem się – należy mieczem klątwy dotknąć i wszystkim wiernym zakazać z nimi obcowania aż do należnego z ich strony zadośćuczynienia.*

*3. [...] Jeżeli zaś pan świecki wezwany i napomniany przez Kościół zaniechałby oczyścić ziemię swą z tej kacerskiej obrzydliwości [...] kajdanami klątwy niechaj będzie związany.*

*4. Katolikom zaś, którzy w charakterze krzyżowców wyruszyliby na wytępienie kacery, ma być przydany ten sam odpust i ten święty przywilej, który nadaje się śpieszącym na pomoc Ziemi Św.*

Źródło: J. Garbaciak, K. Pieradzka, *Teksty źródłowe do nauki historii powszechnej wieków średnich*, Kraków 1951, s.137–138.

### ? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień kary, które mogły spotkać heretyków i osoby niepodlegające z nimi walki.
2. Wyjaśnij, dlaczego osobom podejmującym walkę z albigensami gwarantowano odpuścić grzechów.

poprzez śmierć. Według katarów dusza przechodziła po niej do innego ciała – dlatego należało dążyć do przerwania łańcucha reinkarnacji. Aby zrealizować ten cel, trzeba było zrezygnować z prokreacji, prowadzącej do zwiększania liczby ludzi na świecie. Dlatego albigensi uważali życie płciowe za zło. Znaleźli zwolenników w Lombardii, Toskanii, Katalonii, a przede wszystkim w Prowansji i Langwedocji. Do ruchu przystępowali przedstawiciele wszystkich warstw społecznych: mieszczaństwo, rycerze, lokalni feudałowie. Działalność katarów na tyle zaniepokoiła papieża, że zorganizował on wyprawę krzyżową przeciwko heretykom. Jednak do ostatecznego upadku albigensów doprowadziły nie działania militarne, lecz **inkwizycja** oraz pojawienie się zakonów żebraczych.

### ■ ZAKONY ŻEBRACZE

W odpowiedzi na ekspansję ruchów heretyckich na początku XIII w. powstały zgromadzenia **franciszkanów** i **dominikanów**. Ze względu na specyfikę otrzymały one nazwę **zakonów żebraczych**. Wszystkie dotychczas działające wspólnoty zakonne powstawały w otoczeniu wiejskim, a mnisi czerpali dochody z majątków ziemskich (czynszów lub własnej działalności rolnej) oraz prowadzili życie kontemplacyjne. Zakony żebracze natomiast działały w miastach. Zakonnicy utrzymywali się z jałmużny. Wiedli czynne życie wśród wiernych i jako pierwsi rozwinęli skuteczną działalność duszpasterską w środowisku miejskim.

## HEREZJE I ZAKONY W XII–XIV WIEKU



### ? PRACA Z MAPĄ

1. Wymień nazwy krajów, w których powstało najwięcej klasztorów dominikańskich i franciszkańskich.
2. Wskaż obszar rozprzestrzenienia się herezji waldensów.

Założyciel wspólnoty franciszkanów, **św. Franciszek z Asyżu**, stał się jedną z najpopularniejszych i najbardziej podziwianych średniowiecznych postaci. Pochodził z bogatej rodziny, ale porzucił dostatnie życie, aby służyć Bogu. Wraz z grupą podobnych mu osób, w większości świeckich młodych ludzi, wiódł życie wędrownego kaznodziei. Członkowie tej wspólnoty wyrzekli się wszelkiej własności. Głosili kazania na placach targowych i uczestniczyli w nabożeństwach w lokalnych kościołach. Tylko okazjonalnie zatrudniali się do prac fizycznych – żyli głównie z jałmużny. Nosili habity ze zgrzebnego płótna, przepasane sznurami. Chodzili boso lub w prostych sandałach. W **1209 r.** powstała nazwa „**Zakon Braci Mniejszych**”, która stała się oficjalnym mianem wspólnoty („franciszkanie” to określenie potoczne). Realizowany przez franciszkanów ideał życia religijnego upodabniał ich do humiliatów oraz waldensów. Jednak zwolennicy św. Franciszka nie poruszali trudnych tematów dogmatycznych i nie atakowali hierarchii kościelnej. Koncentrowali się na przesłaniu moralnym. Właśnie z tego powodu

## ŚW. FRANCISZEK Z ASYŻU

1182–1226 r.



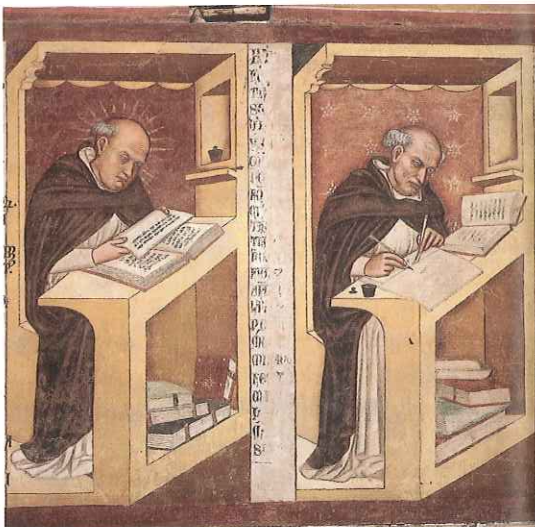
Duchowny katolicki, założyciel Zakonu Braci Mniejszych. Wywodził się z rodziny kupieckiej z Asyżu (Włochy). W młodości fascynowała go kultura rycerska. Wziął także udział w wojnie pomiędzy Asyżem a Perugią. W jej trakcie dostał się do niewoli. Do domu powrócił dopiero w 1205 r. Doznał wówczas wizji i porzucił swoje dotychczasowe życie oraz środowisko społeczne. Zdecydował się na skrajne ubóstwo oraz życie wędrownego kaznodziei. W krótkim

czasie zgromadził wokół siebie grupę zwolenników i założył własne zgromadzenie. W 1217 r. postanowił wysłać towarzyszy na misje do Niemiec, Hiszpanii, Francji, Syrii oraz na Węgry. Sam odbył podróż do Egiptu i Ziemi Świętej, gdzie głosił kazania dla niewiernych. Zmarł w 1226 r. w Asyżu, a już w 1228 r. został kanonizowany. Ze względu na umiłowanie przyrody św. Franciszek stał się patronem chrześcijańskich ruchów ekologicznych.

papież Innocenty III dostrzegł w nowym ruchu szansę na wzmocnienie Kościoła oraz powstrzymanie heretyków. Po spotkaniu ze św. Franciszkiem zgodził się uznać działalność Braci Mniejszych.

W ciągu kilkudziesięciu lat franciszkanie rozpoczęli misję w miastach wszystkich krajów katolickich. Jednocześnie – często poprzez dramatyczne spory – wypracowywali regułę swojego zakonu i jego strukturę organizacyjną. Pierwotny radykalizm ruchu ustąpił pragmatyzmowi życia zakonnego oraz duszpasterskiego. Przewagę uzyskali kapłani, którzy zdobywali wykształcenie i – poza głoszeniem kazań – odprawiali msze, wysłuchiwali spowiedzi oraz udzielali pozostałych sakramentów. Słabł także rygorystyczny zgrupowania w kwestii ubóstwa, ponieważ wkrótce okazało się, że trudno jest prowadzić misję duszpasterską bez własnych kościołów.

Powstanie drugiego z wielkich zakonów żebraczych wiązało się ze zwalczaniem katarów na początku XIII w. Przyszły założyciel zgromadzenia, **Dominik Guzmán** (późniejszy św. Dominik), znalazł się na zamieszkałych przez albigensów ziemiach przypadkiem, w trakcie swojej podróży do Danii. Przekonał się tam o nieskuteczności dotychczasowych działań wysłanników Rzymu przeciwko heretykom. Biskup, z którym podróżował, zaproponował nowy sposób postępowania wobec nich – głoszenie kazań i prowadzenie dysput przy jednoczesnym zachowaniu całkowitego ubóstwa. Jego zdaniem dla heretyków wiarygodny mógł być jedynie duszpasterz żyjący według tych reguł. Św. Dominik założył **Zakon Kaznodziejski**, nazwany **dominikanami**. Regułę zgromadzenia zatwierdził w 1216 r. papież Honoriusz III. Od początku był to zakon żebraczy, tworzony przede wszystkim przez kapłanów. Dominikanie, starannie wykształceni, specjalizowali się w kaznodziejstwie. Ich misja polegała na umiejętnym przedstawianiu wiernym nauk Kościoła oraz zwalczaniu herezji. Zarówno dominikanie, jak i franciszkanie prowadzili własne szkoły miejskie. Stanowiły ważną część kadry profesorskiej średniowiecznych uniwersytetów.



**Klasztorne skrytoria** były miejscem, w którym zakonicy studiowali pisma religijne oraz poświęcali się pracy twórczej.

■ fresk, Włochy, XIV w.

## PAPIESTWO – OD KRYZYSU DO POTĘGI

Podpisanie konkordatu wormackiego nie zakończyło walk o władzę nad światem chrześcijańskim. Kolejni papieże oraz cesarze w dalszym ciągu organizowali krucjaty, mające wzmocnić znaczenie jednej ze stron sporu i dać jej przewagę nad przeciwnikiem. Klęski tych wypraw były – według ludności – dowodami na to, że świeccy oraz duchowni dostojnicy są równie grzeszni i zasługują na karę.

Przewaga cesarstwa zarysowała się ponownie w okresie rządów **Fryderyka I Barbarossa** (1152–1190 r.). Inspirując się prawem rzymskim oraz osiągnięciami Karola Wielkiego, uznał się on za najwyższego władcę zachodniego chrześcijaństwa. Jego dominację miała potwierdzać nazwa państwa – **Święte Cesarstwo Rzymskie**. Aby zrealizować swoje ambitne plany, Fryderyk prowadził liczne wojny. Dążył m.in. do opanowania północnych Włoch i Rzymu. Wprawdzie w 1176 r. poniósł klęskę w walkach z Ligą Lombardzką w bitwie pod Legnano, jednak tamtejsze miasta musiały ostatecznie uznać jego zwierzchność. Podporządkował sobie także Polskę, Czechy oraz Danię. W celu podkreślenia swojej potęgi zorganizował III krucjatę, przerwana przez jego tragiczną śmierć.

Następcy Fryderyka I nie potrafili utrzymać silnej władzy cesarskiej. Musieli walczyć z lokalnymi możnowładcami oraz silnym papieżem, którego potęgą odrodziła się w czasach pontyfikatu Innocentego III. Papież angażował się w sprawy wewnętrzne wielu krajów. Dwukrotnie próbował osadzić na tronie cesarskim swoich kandydatów. Ingerował w walkę króla Francji z wasalami, a także poparł Jana bez Ziemi w sporze z opozycją wewnętrzną, w zamian za co ten uznał się jego lennikiem. Innocenty III sprawował zwierzchność polityczną nad wieloma monarchiami. Chciał przekształcić Europę w teokratyczną „federację”, którą rządziłby z woli Boga. Dążył także do wprowadzenia na kontynencie jednolitej wiary katolickiej, dlatego organizował krucjaty przeciwko heretykom i nakazywał ograniczanie praw wyznawcom judaizmu. Symbolem jego potęgi miała stać się IV krucjata. Jednak jej uczestnicy, zamiast udać się do Ziemi Świętej, najechali Konstantynopol. Wprawdzie papież obłożył ich klątwą, lecz wyprawa spowodowała upadek autorytetu Stolicy Apostolskiej. Następcy Innocentego III nie mieli już tak dużej władzy politycznej.



**Papież Innocenty III** miał wyjątkowo silną pozycję polityczną. W ramach realizacji programu jedności Kościoła katolickiego pod przywództwem papieża zorganizował krucjatę przeciw albigensom oraz IV wyprawę krzyżową.

■ fresk, Włochy, XIII w.

## ĆWICZENIA

1. Omów monastycyzm cysterski.
2. Wymień przyczyny powstania średniowiecznych herezji.
3. Przedstaw główne tezy głoszone przez waldensów i katarów.
4. Wyjaśnij, dlaczego pojawiły się zakony żebracze.

## DLA ZAINTERESOWANYCH

J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, Poznań 2003.  
M.D. Knowles, D. Obolensky, *Historia Kościoła 600–1500*, Warszawa 1988.